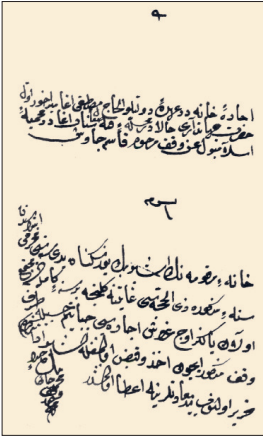

TEZKİRE

Kira eda
tezkiresi
(T.SMA,
nr. E
10123/160)

tahvil tezkiresi (BA, D. BRZ, Dosya, nr. 1/22, 26, 30) istisna edilirse diğerleri hazineneden yapılan ödemelerle ilgilidir. Ebadi diğer tezkirelere nazaran küçük olup 4-12 cm. eninde, 6-13 cm. boyundadır. Ait oldukları ödeme şekline göre isim almıştır. Bu tezkirelerin çoğu tertip bakımından birbirine benzerse de başlangıç kelimeleri tezkirenin cinsini anlamaya imkân verir. Belli gruplara belli zamanlarda tahsis edilen eşyanın miktar ve cinsini gösterenler "âdet"; yabancı devlet elçileri için yapılan masraflar, hil'at vb. ödemeleri için hazırlananlar "teşrii"; bir kimseye ilk defa mevâcib tahsisinde verilenler "ibtidâ"; grupların bir yahut birkaç kıst mevâciblerini toplu olarak gösterenler "icmâl" (BA, A.E, I. Ahmed, nr. 545); yaptıkları bir iş dolayısıyla ihsan edilecek mükâfatları gösterenler "in'âm" (BA, D. BRZ, Dosya, nr. 1/59/70); vazifelilerin mevâciblerindeki artışlar için hazırlananlar "izdiyâd" (BA, D. BRZ, Dosya, nr. 3/38-15); mevâcibe hak kazananlar için verilenler "mevâcib" (BA, A.E, I. Ahmed, nr. 545); bir grubun istihkakını belirtenler "an cemâat" (BA, A.E, I. Ahmed, nr. 545) kelimeleriyle başladılar. Rûznâmçe kalemine kaydedilmek üzere muhasebe, cizye ve mevkufat kalemlerinden çıkan tahvil tezkireleri "an tahvil" (BA, D.BRZ, nr. 1/26); hazineden para çıkışı için düzenlenen hazine tezkireleri "be-cihet" (BA, D.BRZ, nr. 4/32-13); devlet dairelerinin ihtiyacı olan maddelerin alımında kullanılan mühimmat tezkireleri "berâ-yi mühimmât"; vazifelilerin yaptıkları bir masraf için hazırlanan tezkireler "berâ-yi masârif"; bazı kalemlere istihkakları dışındaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan tahsisler için düzenlenen tezkireler "berâ-yi ta'yinât"; hazineye henüz teslim edilmemiş meblağlardan kalan borçlar için hazırlanan tezkireler "der-zimmet" (BA, D. BRZ, Dosya, nr. 1/25); çeşitli alımlarda

kullanılan tezkireler "el-mübâyaa" sözleriyle başlar, ilk satırın genellikle son harfi satır sonuna kadar uzatılırdı. Son harfi uzatılmayanlarda ise aradaki "sîn" ve "yâ" gibi harfler uzatılır, sonraki harfler satır sonuna sıkıştırılırdı. Maliye tezkirelerinde üst tarafta sağda "buyruldu" ve "sah", solda daha kalın kalemle yazılmış "verile" emri bulunur. Tezkirenin altında bazılarında kuyruklu imza ve mühür vardır; mühürün arka yüze konduğu da olurdu. Muhtevaları açısından aralarında bazı farklar olmakla birlikte hepsinde ödenecek kişinin adı, işi, bazan bulunduğu yer, borcun miktarı, ödeme tarihi gibi hususlar yer alırdı. Cizye tezkiresi ise hepsinden farklıdır (T.SMA, nr. E 10123/6, 8, 10). Üstte sadece cizye tezkiresi olduğunu belirten bir yazı, onun altında dört köşede birer mühür bulunurdu. Üst sağ köşedeki cizye mükellefinin sınıfını (âlâ, evsat, ednâ), soldaki cizyenin ait olduğu hicrî yılı gösterirdi. Alttakiler defterdarlar cizye muhasebecisinin şahsî mühürleridir. Mükellefin adı ve eşkâli ise cizyenin toplandığı yerde orta kısma ilâve edilir, bunun altında "sah" veya paraf, alta tarih ve cizye mülteziminin mührü yahut kuyruklu imza yer alırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Münif, *Defter-i Teşrifât*, İÜ Ktp., TY, nr. 8892, vr. 2^a, 73^a; Halil Nûri, *Tarih*, İÜ Ktp., TY, nr. 5996, vr. 40^b, 41^a; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 68; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, s. 45, 88, 350, 365; a.mlf., "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik", *TTK Belleten*, IV/16 (1940), s. 495-544; Dündar Günday, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı, Özellikleri ve Divan Rakamları*, Ankara 1974, tür.yer.; A. Velkov, *Vidove Osmanoturski Dokumenti, Prinos Kim Osmanoturskata Diplomati-ka*, Sofia 1986, tür.yer.; Aliye Önay, "Tanzimat Öncesi Merkez Evrakında Belgelerin Bağlı Bulunduğu Dairelerin Tesbiti", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri: 30 Nisan - 2 Mayıs 1986, Bildiriler*, İstanbul 1988, s. 85-94; Halil Sahillioğlu, "Ruznamçe", a.e., s. 113-139; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998, s. 245-275; a.mlf., "Arz", *DİA*, III, 438-440; Nejat Göyünç, "XVI. Yüzyılda Ruûs ve Önemi", *TD*, XVII/22 (1968), s. 17-34; B. C. Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye" (trc. Şinasi Altındağ), *TTK Belleten*, VIII/32 (1944), s. 599-652.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

TEZKİRE-İ ŞUARÂ-YI MEVLEVİYYE

(تذكرة شعراى مولويہ)

Esrar Dede'nin
(ö. 1211/1797)

Mevlevî şairlerinin
biyografisine dair eseri

(bk. ESRAR DEDE).

TEZKİRETÜ'İ-BÜNYÂN

(تذكرة البنيان)

Sâî Mustafa Çelebi'nin
(ö. 1004/1595-96)

Mimar Sinan'ın hayatıyla
altı önemli eserine dair kitabı
(bk. SÂÎ MUSTAFA ÇELEBİ).

TEZKİRETÜ'İ-EVLİYÂ

(تذكرة الأولياء)

Ferîdüddin Attâr'ın
(ö. 618/1221)

evliya menkıbelerine dair eseri.

Müellif, 617 (1220) yılında tamamladığı eserin önsözünde daha geniş bir kitleye hitap edebilmek için Farsça kaleme aldığı eserine *Tezkiretül-evliyâ*' adını koyduğunu belirtmiş ve yazılış sebeplerini maddeler halinde sıralamıştır. Bunlar, velilerin Kur'an ve Sünnet'i en güzel şekilde açıklayan sözlerinden hem halkın hem âlimlerin faydalanmasını sağlamak, insanlar üzerinde mânevî etkisi bulunan bu sözler vasıtasıyla kalplere Allah sevgisinin yerleşmesine vesile olmak şeklinde özetlenebilir. Attâr ayrıca bu eserinden dolayı, "Kişi sevdiğiyle beraber olur" hadisinin tecelisinine mazhar olup evliyanın ruhaniyetinden istifade etmeyi ve şefaathine ermeyi ümit ettiğini söyler.

Ca'fer es-Sâdık'a ayrılan bölümle başlayıp Hallâc-ı Mansûr ile son bulan eser aralarında İmâm-ı Âzam, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu toplam yetmiş iki kişinin hayatına dair bilgilerle menkıbe ve sözlerini içermektedir. Her şahıs için bir bölüm ayrılmış, her bölümün başına "zıkr" (anmak) kelimesi konulmuştur. Müellif, mânevî gücünden faydalanmak amacıyla eserine Ehl-i beyt mensuplarından tasavvufa dair en çok söz söyleyen Ca'fer es-Sâdık ile başladığını belirtir. Özellikle Veysel Karanî ve Râbia el-Adeviyye hakkında verilen bilgiler başka kaynaklarda yer almamaktadır. Esere İbrâhim el-Havvâs ile başlayan beş kişiye içeren bir zeyil yazılmıştır. Bu ilâveleri kimin yaptığı bilinmemektedir. Jan Rypka, bunlardan yirmi üçünün XIII. yüzyılda Alf-i Tûsî adlı bir kişi tarafından yapıldığı kanaatindedir (*HIL*, s. 239).

Attâr, eserin girişinde yararlandığı kaynaklardan kendisine ait *Şerhu'l-ğalb* adlı eserle yazarları bilinmeyen *Keşfü'l-esrâr*

ve *Ma'rifetü'n-nefs* adlı eserleri zikretmiştir. Tezkirenin kaynakları arasında Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin *er-Risâle'si* ve Hücvîrî'nin *Keşfü'l-maḥcûb'u* da bulunmaktadır. *Tezkiretü'l-evliyâ'* esasen bir tabakat kitabı olmakla birlikte bazı tasavvuf terimlerini de içermektedir. Daha önce sûfilerin hal tercümesine dair yazılan ve muhtemelen Attâr'ın kaynakları arasında olan Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin *Tabakâtü's-şüfiyye'si* ve Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ'* adlı eseriyle *Tezkiretü'l-evliyâ'* arasında benzerlikler vardır. Ancak sûfilerden nakledilen sözlerle menkıbelerin çokluğu ve bunların tasavvuf anlayışına daha uygun biçimde kaydedilmesi *Tezkiretü'l-evliyâ'*'yı bu eserlerden farklı kılmaktadır. Ayrıca üslûbu kendisinden öncekilere göre daha sadedir. Bununla birlikte bölüm başlarında secili sözlerle ağır ifadeler de yer verilmiştir. Soyut açıklamalar ve akli yorumlar yerine saf duygu, düşünce ve coşkular üzerinde durulduğundan eser çok ilgi görmüştür.

Tezkiretü'l-evliyâ', ilk defa Reynold Alleyne Nicholson tarafından zeyliyle birlikte iki bölüm halinde neşredilmiştir (I-II, London 1905-1907; *The Tadhkiratu'l-Awliyâ [Memoirs of the Saints] of Muhammad Ibn İbrâhîm Farudu'd-din Attâr*). Mirza Muhammed Kazvî'nin bir giriş yazısını içeren bu neşir eski nüshalara dayanmadığı için oldukça eksiktir. Eserin Hindistan'da yapılan baskılarında da (Delhi, ts.; Lahor 1306/1889, 1308/1891) birçok yanlış vardır. Mirza Muhammed Kazvî'nin bazı düzeltmelerle gerçekleştirdiği yayımla (Tahran 1346 hş. [4. bs.]) Muhammed İstîlâmî'nin eski yazmalar ve matbu nüshalarından yararlanarak gerçekleştirdiği yayımda da (Tahran 1346 hş.) hatalar ve noksanlıklar bulunmaktadır (trc. Süleyman Uludağ, tercüme edenin girişi, s. 26-28). Eser, Timur'un torunu Sultan İbrâhîm b. Şâhruh'un talebi üzerine Hâfîz el-Allâf tarafından Farsça olarak nazma çekilip 821'-de (1418) sultana takdim edilmiştir. *Velînâme* adı verilen bu çalışmanın 24.000 beyit içerdiği belirtilmektedir (nşr. M. Edîb el-Câder, neşredenin girişi, s. 33). Eseri Ahmed b. Muhammed et-Tûsî *Esrârü'l-ebrâr (Ḥulâşa-i Tezkiretü'l-evliyâ')* adıyla ihtisar etmiştir.

Türkçe, Arapça, Fransızca, İsveççe ve Urduca'ya çevrilen *Tezkiretü'l-evliyâ'*'nın mütercimi bilinmeyen Doğu Türkçesi'ne tercümesi üzerine Verdi Kankılıç doktora

çalışması yapmıştır (1972, *Uygurca Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi: Araştırma-Metin*, İÜ Türkiyat Enstitüsü, nr. 1300). Eserin 1511'-de Mısır'da Nüreddin Ali tarafından Doğu Türkçesi'ne yapılan çevirisiyle ilgili Mustafa Kuğu tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (2006, MÜ Türkiyat Araştırmaları Merkezi). Ali Şîr Nevâî, *Nefeḥâtü'l-üns'un* tercümesi olan *Nesâyimü'l-mahabbe* adlı eserine *Tezkiretü'l-evliyâ'*'nın bazı bölümlerini Çağatay Türkçesi'ne çevirerek eklemiştir. Eser Anadolu sahasında Ahmed-i Dâî, Ali Rızâ Karahîsârî, İbrâhîm b. Bâyezîd, Mustafa Hemedânî gibi müellifler tarafından Türkçeye çevrilmiş, Ahmed-i Dâî çevirisini II. Murad'a sunmuştur. Eserin Anadolu sahasında yapılmış anonim tercümeleri de vardır. Bunlardan biri Aydınoğulları'nın kurucusu Mehmed Bey, bir diğeri Candaroğlu Beyi İsfendiyar Bey adına hazırlanmıştır (Levend, I, 440). XIII. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu tahmin edilen ve eksik vakarlar sebebiyle tamamlanıp tamamlanmadığı belirlenemeyen bir başka anonim tercüme Orhan Yavuz'un doktora çalışmasına konu olmuştur (*Ferîdüddin Attar Tezkiretü'l-evliyâ'sının Eski Türkiye Türkçesi ile Tercümesi*, Ankara 1988). Eserin Macar Bilimler Akademisi'nde bulunan 741 (1341) tarihli tercümesi (Török F. 33), György Hazai tarafından Nuruosmaniye Kütüphanesi ile (nr. 2299) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (TY, nr. 937) nüshalarla karşılaştırılarak *Archivum Ottomanicum* dergisinde yayımlanmıştır (XX [2002], s. 274-333; XXI [2003], s. 259-340; XXII [2004], s. 213-324; XXIV [2007], s. 229-335). XV. yüzyıla ait olduğu sanılan anonim iki tercümeden biri M. Z. K. (Mehmet Zahit Kotku) (*Ferîdüddin-i Attar'dan Tezkiretü'l-evliyâ*, İstanbul 1959), diğeri Mahmut Sami Ramazanoğlu'nun (Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, İstanbul 1984) istinsahı esas alınarak Latin harfleriyle neşredilmiştir. Sinan Paşa'nın *Tezkiretü'l-evliyâ* adlı eseri Attâr'ın eserindeki ilk yirmi sekiz bölümün yer yer kısaltılıp ilâveler yapılarak hazırlanmış bir tercümesi niteliğindedir. Eserin ilmi neşri Emine Gürsoy Naskali tarafından gerçekleştirilmiştir (Sinan Paşa, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Ankara 1987). Süleyman Uludağ da eseri geniş bir giriş ve zeyliyle birlikte Türkçeye çevirmiştir (İstanbul 1984, 1991, 2007).

Tezkiretü'l-evliyâ''nın Muhammed el-Asilî el-Vestânî (ö. 836/1432-33'ten sonra) tarafından yapılan Arapça tercümesini Muhammed Edîb el-Câder, Tahran Merkez-i

Dânişgâh Kütüphanesi'ndeki eksik nüsha ile (nr. 337) Muhammed Riyâd el-Mâlih'in özel kitaplığındaki nüshayı karşılaştırarak neşretmiştir (Dimaşk 2009). Eser üzerine doktora çalışması yapan Menâl el-Yemenî Abdülazîz de Nicholson neşrini esas alıp eseri 2006'da Arapça'ya çevirmiştir (nşr. M. Edîb el-Câder, neşredenin girişi, s. 32). Pavet de Courteille, tezkireyi Uygurca tercümesine dayanarak Farsça bir nüshasıyla mukayese edip Fransızca'ya tercüme etmiş ve Uygurca metniyle birlikte neşretmiştir (*Tezkereh-i Evelyâ-Le mémorial des saints*, Paris 1889-1890). Tezkireyi Mirza Jân (*Envârü'l-ezkiyâ*, Cawnpore 1914) ve Atâurrahman Siddîki tarafından Urduca'ya (Lahor 1925), Baron Erik Hermelin iki cilt halinde İsveççe'ye çevirmiştir (*Ur Tazkiratu'l-Awliyâ skrifven af Shaikh Faridu'd-Din Attâr*, Stockholm 1931-1932). Eserin ayrıca Bankey Behari (1965) ve Arthur John Arberry (*Muslim Saints and Mystics: Episodes from the Tadhkirat al-Awliyâ [Memorial of the Saints] by Farid al-Din Attar*, London 1966) tarafından İngilizce'ye kısmî özet tercümeleri yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ'* (nşr. R. A. Nicholson), Leiden 1905, I, 2-9; a.e. (trc. Muhammed el-Asilî el-Vestânî, nşr. M. Edîb el-Câder), Dimaşk 2009, neşredenin girişi, s. 5-38; a.e. (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 2007, tercüme edenin girişi, s. 11-42; Ali Şîr Nevâî, *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüuve* (haz. Kemal Eraslan), Ankara 1996, s. 2; *Osmanlı Müellifleri*, II, 223, not: 2; Safâ, *Edebiyyât*, II, 1022-1023; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 930-933; Rypka, *HIL*, s. 239; L. Rásonyi, "Ferîdüddin Attar Tezkiretü'l-Evliyâsının Budapeşte Yazması", *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler (1966)*, Ankara 1968, s. 83-86; A. Bodrogligei, "Farîdün Attar Tazkiratu'l-Awliyâ Adlı Eserinin İlk Türkçe Tercümesi Hakkında", a.e., s. 87-97; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 439-441; Ahmet Kartal, "Attâr'ın Tezkiretü'l-evliyâ İsimli Eseri ve Türkçe Tercümeleeri", *Diriözler Armağanı: Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı* (haz. M. Fatih Köksal – Ahmet Naci Baykoca), Ankara 2003, s. 383-405; Neclâ Pekolcay, "Bir Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi Hakkında", *İslâm Düşüncesi*, sy. 1, İstanbul 1967, s. 113-115; Kadem Ali Serrâmî, "Ez Hergiz tâ Hemîşe: Nigâhî Dübâre be Tezkiretü'l-evliyâ", *Tahkîkât-ı İslâmî*, VII/2, Tahran 1371/1992, s. 113-134; G. Hazai, "Vorstudien zur Altanatolisch-Türkischen Version des Tazkaratu l-Awliyâ von Fariduddin 'Attâr", *Ar.Ott.*, XX (2002), s. 269-274; Helmuth Ritter, "Attâr", *IA*, II, 10; M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", *DİA*, IV, 97-98; Mustafa Kara, "İstîlâhâtü's-süfiyye", a.e., XIX, 210; Muhammed İstîlâmî, "Tezkiretü'l-evliyâ", *Dânişname-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 781-783.

